

על זרם העובדים בחינוך

שלום לוין

זרם העובדים. ויש אומרים, שאין כוונתם לביטול זרם העובדים, אלא לאיחודו עם הזרם הכללי. אין יסוד להטיל ספק בכוונתם הטובה.

משהוקמה הממשלה הקבועה בישראל נשמעה, דרך רמיזה ובשיחה שבעל־פה, דעה שהגיזנה רב, אלא שבתנאינו אנו אף היא עשויה להביא קודם כל לביטול זרם העובדים. בעלי דעה זו מניחים הנחה מרכזיסטית ממש, שאין חינוך „טהור“, בפני עצמה, והכוח השולט במדינה זכאי להטיל הותמו על החינוך. מכאן שממשלת ישראל זכאית ואף חייבת לבטל את הזרמים בחינוך ולהקים בית ספר ממשלתי אחיד, שעליו יוטל למלא את התפקידים החינוכיים הטובים בעיני הממשלה. פירוש הדבר כי הממשלה, שרוב חבריה אנשי תנועת הפועלים הם, חייבת לנטוע את יעודי זרם העובדים בבית הספר האחיד. לפי השקפה זו דרוש ביטול הזרמים לעצם החינוך הציוני־סוציאליסטי שהרי בית הספר הממשלתי החדש יהיה יורשו של זרם העובדים מבחינת האידיאלים החינוכיים. טענות בעלות־משקל הן ויש לבדוק היטב, בלי פניה לצדדים, ומתוך שאיפה להשגת מטרתנו הציונית־סוציאליסטית בחינוך.

ב.

הטענה הראשונה והמצויה ביותר נגד קיומו של זרם העובדים בחינוך היא הטענה נגד תלות החינוך במפלגה. הטוענים טענה זו למה הם מתכוונים? אם כוונתם לכך, שאין להטיל על ילדים פעולות מפלגתיות, שמטבע הדברים יש בהן משום פגיעה בכושר הלימוד, בשקט הנפשי ובתום הילדות — אמן נענה אחריהם. ברי שלא רצוי הדבר מכל הבחינות לשתף ילדים בתעמולה בחירות, באסיפות ובכל עבודה מפלגתית. אם כוונתם לכך, שאין עסקני מפלגה, ואפילו הטובים שבהם, רשאים להיות במחנכים — הרי גם בזאת יצדקו. המחנך מן הדין שתהיה לו אידיאה ברורה, אך מן הדין שלא יהיה נתון לעסקנות פוליטית. ולא רק משום ש„מעולם לא ניצחני אלא בעל מלאכה אחת“, אלא גם משום שהעסקנות המפלגתית, מטבע ברייתה, נזקקת לסכסכים ורחוקה מתומת־הנפש הדרושה לאדם

התקופה המהפכנית של יסוד מדינת ישראל מעבירה, בהכרח, תחת שבט הביקורת את המוסד כמות, שבימים הגילים אין עליהם עוררים. ומן הדין שתנועת הפועלים, על הכל, תבדוק מחדש את ארצות חיות ופעולתה ותקדש רק את אלה מהם המסייעים לחינוך המדינה ולביסוסה. להב־ראת העם ולתקנתו התברתית.

אחד התחומים החינויים והרגישים ביותר, הטעונים בדיקה יסודית, הוא בעית הזרמים בחינוך. למעשה, הערעור על קיום זרמים נפרדים בחינוך נתכוון בעיקר לזרם העובדים. גידולו של זרם זה, וגם החשש מפני גידולה, הוא שהחריף את הויכוח על בעית הזרמים, וזרם העובדים הוא שנתבע, בעיקר, להצדקת קיומו. המערערים על קיום זרם העובדים בחינוך הם אנשים שונים בעלי כוונות שונות. הצעקנים שבהם הם אויבים לתנועת הפועלים. התנגדותם לזרם העובדים בחינוך מנומקת אמנם באידיאולוגיה לאומית כללית, אך בפועל היו הללו ראשונים תמיד לפריקת־עול ולהס־תלקות ממשמעת המוסדות הנבחרים של האימה: אף הם היו בפורשים מכלל האומה ובמצדיקי הפרישה. אין ספק לשום אדם רואה נכוחה, כי סיבת התנגדותם של אלה לזרם העובדים היא לא על היותו גורם לפירוד האומה כביכול, אלא על שהוא עשוי להקנות לחניכיו אידיאלים חברתיים מתקדמים ולהכשירם לעמידה איתנה על משמר האידיאלים האלה. עם מתנגדים מסוג זה אין להתוכח: חסר בסיס משותף לזיכות.

אך יש להודות, כי בין שוללי זרם העובדים בחינוך יש בעלי כוונה טובה הדוגלים בחינוך כללי בתום לב. סבורים הם שיתכן ויתכן חינוך לאידיאלים לאומיים ואנושיים מבלי לקרוא בשם לכוהות הנאבקים במציאות הלאומית או האנושית על הגשמת האידיאלים האלה. בין אלה יימנו גם מורים בבתי הספר הכלליים, שהם חברי הסתדרות העובדים. טענתם היא, שאין לאמתו של דבר, הבדל ממשי קיים בין תכנית הלימודים בזרם העובדים לבין זו שבזרם הכללי. המורים חברי ההסתדרות אשר בזרם הכללי משרים עליו ממילא רוח חלוצית, ומטעם זה אפשר, לדעתם, לוותר על הקיום הנפרד של

השפעה על נפש הילד, אותו בית־הספר בארץ ישראל, שלא דיברו דברים ברורים בפרשיות יסוד בחיינו, כגון כיבוש העבודה או הפרישה המדינית והצבאית, או עצם הניצול החברתי, העושק והספסרות, לא מילא את שליחותו החינוכית, ועם זאת לא מנע את הניכיון מנקיטת עמדה בשאלות אלו — בהשפעת הרחוב, במידה שלא חיסן אותם, הסגרים לכל ההשפעות, ולהשפעה מוזיקה ומחבלת בכללן.

ברוסיה, שם אידיאה אחת ויחידה שלטת בבית וברחוב, ועין השלטון פקוחה על כל תחומי החיים, לא מסרו את חינוכו של הדור הצעיר לגורמים שמחוץ לבית הספר, אלא תובעים מבית הספר שהוא יאציל מרוחו על המוני העם, והיסודות שאינם פרולטרניים ביחוד. במדינתנו העומדת בראשית דרכה, ויעודיה כבירים ועציר מים, והבית והרחוב אינם כפויים כלל ללכת בדרך ההגשמה, קל וחומר שאנו מצויים על קיום בית־הספר שיביא את חזון העם העברי העובד בארצו אל הילד בדברים שאין בהם שטטוש וגמגום. סוף־סוף, התעודה המוטלת על הדור הצעיר אינה אידיאליזם לשם נזי או לשם הפגנה פוליטית, אנו זקוקים לחלוצים שיעמדו כמבחן־חיים ממושך וחמור, שיעמדו בפני פיתוי קרייריזם ורדיפת מתרנות, אם לא נתחיל בחינוך לאידיאה החלוצית מן הילדות, התום והאמונה; אם לא נטע בילד, בעודו באבו, את זרע השאיפה לתיקון העם ולבנין חייו על בסיס מוצק ומעולה; אם לא נעורר בילדים את כוחות הנפש הרדומים למען יהיו בהתבגרם, מגשימי החזון, יש לחשוש כי לא יעצרו כוח לעמוד במבחן הפיתויים מכאן והמשברים מכאן.

במסקנה הברורה הרואה, איפוא, את תעודת בית־הספר ב„עיצוב אישיות יהודית עצמאית חלוצית, חדורה חזון ציוני־סוציאליסטי, המוכנה ומוכשרה להגשים בגוף ובנפש את יעודיה של תנועת העבודה העברית במדינת ישראל“ (מיסוד די תכנית בית החינוך), אין משום הלזת במפלגה ואף לא בהסתדרות במובן הצר, אך יש בה סיוע לתנועת הפועלים ולהסתדרות בהגשמת המטרה הגדולה והמשותפת, אם בית־הספר הכללי יראה גם הוא את שליחותו במגמה זו — נתאחד עמו, אך כל עוד אין החזון הציוני־סוציאליסטי תעודתו של בית־הספר הכללי — נקיים את בית החינוך לילדי העובדים, נרחיבו ונשפרו ונכשירו למילוי יעודו בשלימות.

מחנך, לעומת זאת, אם באה שלילת מפלגתיותו של החינוך לפסול את החינוך לקראת מטרה, אשר להשגתה גם התארגנו אנשים במפלגות, הרי שלילה זו נפסדת היא, נטולת־מש ומשלה, למעשה, דעה זו שוללת מבית־הספר כל תפקיד חינוכי.

אמנם תעודת בית־הספר היא, קודם כל, הוראה, כלומר, הקניית ידיעות לתלמיד, במידה שתתן לו דריסת־רגל במדעים, אכן אמיתות המדע הן מעל לניגודי המעמדות והמפלגות; אבל השימוש באמיתות אלה כבר הוא נתקל בפילוג שבחברה, ובית־הספר אינו יכול — אפילו ירצה — להתעלם מההיאבקות החברתיות, שאין מקום בעולם פגוי ממנה, מבלי להפקיר את הילד להסברה הפוליטית של הרחוב.

כל תלמיד קולט את הדי הניגודים החברתיים והפוליטיים שברחוב ובבית, אחד המרבה ואחד הממעט. בית ספר שאינו מאיר לעיני הילד את המתרחש בסביבתו, מועל בשליחותו ומניח את הילד ללא הכשרה לחיים, יתר על כן, הסתלקות בית הספר מהתערבותו בענינים שהם מתחום הפוליטיקה, וזה מתוך נייטרליות, כביכול, כלפי האידיאליזם שכוחות המציאות נאבקים עליהם, עשויה לדלדל את חיי הילד, להחליש את רצונו ותושינו החברתיים או להפקירו לכיתות צרה וקנאית, המפרנסת אותו בתעמולה זולה ושטחית, סופה להרוס את נפשו. בית ספר „נייטרלי“ מעין זה עשוי להביא את תלמידיו לידי תלות מפלגתית במובן השלילי ביותר, כי על ידי הצטמצמות במסגרת לימוד „טהור“ אין בית הספר מציל את הילדים מפוליטיזאציה מוקדמת ומפוזת, אלא מפקירם לכל רוח מצויה.

לא בית־הספר ומוריו ולא סביבתו אינם מסוגלים לשבת בשלוות נייטרליות לאורך ימים. בבית־הספר צפון כוח רב כל כך, שאין מציאות חברתית בעולם, שתותר עליו, כל גורם פעיל ומשפיע בחברה רואה בו אמצעי חשוב להשגת מטרותיו. מבחינה זאת יש, כנודע, דמיון רב בין תפקיד בית הספר ובין הארגון הפוליטי, ששניהם כלים למטרות שמעבר להם, אם טעמו ויסודו של החינוך במטרתו, הרי כוחו עמו רק במידה שהמטרה מתפרשת בבהירות, אם גם לא בולגאריות, דיבורים סתמיים על אידיאליזם לאומיים ואנושיים, שאינם מיתר־גמים ללשון המציאות המוחשית, אין להם כל

ושיתפו עצמם במידה מלאה במפעלי ההכשרה וההתיישבות העובדת ובשירותי המגן, אכן בית החינוך אינו מסתפק בהישגיו, ונקל לשער את כוחו בשעה שיהיה מצויד כהלכה. רק אז יהיה מקום לדון דיון מלא בכוחו ובייחודו, וקיום התעודה המוגדרת שורם העובדים נטל על עצמי תובע אמצעים גדולים וסיועם של גורמים בעלי השפעה במדינה.

לעומת זאת, ככל שדרך ההוראה וההסברה בבית-הספר הכללי מזדהה עם דרך ההוראה וההסברה בבית-החינוך, הרי הדבר בא בזכותם של המורים חברי ההסתדרות בלבד, והם רק חלק ממורי בתי הספר הכלליים. המורים האחרים יהיו, במקרה הטוב ביותר, "נייטראליים". יתר על כן, המורים חברי ההסתדרות, המחנכים לאור חזונו הציוני-סוציאליסטי, הם ברובם מן הותיקים שנתחנכו על כרכי תנועת העבודה בימי העליה השנייה והשלישית. המצב עשוי להשתנות במידה שנכנסים להוראה צעירים שאין להם שרשים בתנועת העבודה והם עצמם זקוקים לחינוך אידיאלי. השלטונות המדריכים את בית-הספר הכללי ספק אם יגלו נטייה לדאוג להכשרה ציונית-סוציאליסטית של המורים, שעת שביית-הספר הוא "כללי". והרי המחנך לא יוכל להשיג את מטרתו, אם אין זו משותפת לו ולחבריי המורים. כיום יתכן שמורה אחד ידריך את תלמידיו שנה אחת ברוח הציונית הסוציאליסטית. ואילו המורה הבא אחריו ידריךכם במגמה אחרת בשנה הבאה. אין צריך לומר כי דבר זה לא יתכן בבית-החינוך, גם כשהוא לקוי בצידו ובכליו. רוח אחרת שזררת בו והיא צורת כבנפיה גם את המורה המתחיל. את חובתו החינוכית עושה בית החינוך, על כל ליקויו. גם כיום — ועושה אותה ללא ויתור.

ד.

אין ספק כי נציגי התנועת הפועלים, שהם רוב בממשלה, זכאים ואף חייבים להשפיע על החינוך במדינה, ויש הגיון רב בדברי האומרים, כי הממשלה צריכה לקיים בכספי המדינה בית-ספר אחד המחנך לחלוציות ולחיי עם עברי עובד ובן-חורין. ברוב העמים המדינה היא שמטביעה את הותמה על החינוך, לא רק הקיסרית האבסבורגית מריה תרזה הבחינה, שביית-הספר הוא "פוליטיקון", כלי שלטון בידי השליט. גם הפדגוג רב-ההשפעה הרברט הודה בזכותו של השליט לצוות על בית-הספר: "הממשלה

ג.

כאן המקום לברר את טענת חברינו בהסתדרות האומרים: תעודה זו של בית-הספר מזרם העובדים הלכה היא, אין מדין כן. אין בית החינוך מקיים, בפועל, את יעודו ואין הוא שונה בהרבה מבית-הספר הנקרא כללי. בערים ובמושבות לא יזכר כמעט אפיו המיוחד של בית-החינוך. לעתים קרובות לא תמצא בבית-החינוך לא עבודה גופנית ולא הכשרה חקלאית. לא חברת ילדים ואף לא שיטות הוראה מתקדמות. ההבדל הקיים הוא סמלי ומילולי בלבד. רק אחד במאי ולימוד תולדות תנועת העבודה בכיתות העליונות הם סימני-ההיכר היחידים של בית-החינוך. בשאר הענינים והמקצועות — כך טוענים חברינו המורים בבית-הספר הכללי — מחנך גם בית-הספר הכללי לאור חזון העבודה והתיקון החברתי. גם הוא מדגיש בלימוד התנ"ך את שנאת גביאינו לעושה, לבטלה ולניצול, להפקרות ולרדיפת מותרות, ואת מלחמתם הנעוזה לתיקון חיי החברה ולהשרטת הצדק. בלימוד ההיסטוריה אף הוא חושף את הגורמים החברתיים והכלכליים שבהתפתחות החברה האנושית, אף הוא מטפח את האהדה לתנועות השחרור ולמלחמתן, חלוצי העבודה וההתיישבות בארץ אף הם למופת לו, ודגניה ועין חרוד ונהלל ומשמר העמק אף הם בעיניו תאי החברה המתוקנת.

אכן יש להודות על האמת: בתי החינוך אינם מוכשרים עדיין למילוי יעודם בשלימות. קיום בית חינוך ראוי לשמו (כולל משק חקלאי, מעבדות לטבע, בתי מלאכה, ספריות, בנינים מתאימים ושטחי פעולה לחברת הילדים) מותנה באמצעים כספיים, בכוחות רוחניים-מוסריים ובמכשירי לימוד מתאימים. כל אלה לא היו לבוני בתי החינוך במידה הדרושה. הגורמים השליטים בערים ובמושבות הצרו את צעדי זרם העובדים ככל אשר יכלו. על יחסה של ממשלת המנדט אין להרבות דברים, ואף ההסתדרות עצמה לא נתנה את כל אשר יכלה לתת לביצורו של זרם העובדים בחינוך. לא אחת נמצאו המורים בבית-החינוך בודדים במערכה, ואם גדל, בכל זאת, הזרם והתפשט, הרי לא היה סיפק בידו להעמיק בשטח שתפס, ולהבליט את מלוא ייחודו וערכו, ואולם פרי עבודתו של בית-החינוך יענה בו ויעיד כמאה עדים. חניכיו של בית-החינוך הוכיחו את חסינותם בפני חידקי הפרישה והלאומנות המילולית.

היושב בה. בלעדי שכבה יסוד של עובדי־אדמה, סיללי דרכים ומפריחי שממה לא נחזיק מעמד, וכל נצחונותינו הצבאיים והמדיניים לא יועילו לנו. גם גיוס חובה לא יפתור את הבעיה פתרון יסודי ולאורך־ימים. הבראת העם מבחינה חברתית וכלכלית, ושילובו במעגל החלוציות, הם, קודם כל, מתפקידו של חינוך הילדים והנור. ער, אין כאן תפקיד שהזמן גרמו; עבר הזמן — בטלה החובה. לפנינו תהליך היסטורי ממושך, וזרם העובדים בחינוך חייב לתת מלוא חלקו למתן כיוון לתהליך זה. עכשיו שזכינו לעלית המונים ולא־תחלה של קיבוץ־גלויות, הגיעה גם שעתה של ההבראה הסוציאליט אשר לה התר כוונה תנועת הפועלים מראשיתה, ועליה דיברו חווי הציונות הסוציאליסטית. נגעי הגלויות עלולים להתגלות עכשיו בארצנו ביתר שאת מלשעבר. ישובי העובדים אינם זוכים לגידול בקצב הדרוש. בכוחו של החינוך לסייע בתיקון הרעות הגדולות האלה. בלא לגזור על זרמים אחרים, ואגב טיפוח הערכים החלוציים בכל בתי־הספר למיניהם, חובה על המדינה לא רק לשים קץ לקיפוח חינוך העובדים, אלא לעודדו ולהמריצו בכל כוחה. טובת המדינה — והכנת הנשוא החלוצי לתפקידים הכבירים העומדים לפניו — דורשת זאת.

מצווה — בתי־הספר מצייתו. ואם ראוי למדינתנו להיות כמתוקנות שבמדינות ושלא לעשות את בתי־הספר כלי למטרות שלטוניות או לרכישת קולות מצביעים, אין היא בת־חורין להסתלק מהשפעה על רוח בתי־הספר. זכות השפעה זו ניתנה לה על ידי אזרחי המדינה, ואמנם מבחינה עקרונית מופשטת היה אולי מקום לבוא ולתבוע מן הממשלה את הזכרה בבית־החינוך כבית־הספר של המדינה בה"א הידועה. אך בתנאים הקיימים לא תוכל הממשלה להיענות לתביעה זו אף אין אנו רשאים להעלותה. סיבת הדבר נעוצה לא רק בעובדה שממשלתנו ממשלת קואליציה היא, אלא בעובדה שמדינתנו כולה נמצאת בתהליך עיצוב וגיבוש, ויסודות שונים, ואף מנוגדים בהשקפות־חיהם ועולמם, עדיין מתרוצצים בה. ממשלתנו מצווה להימנע מהח"רפת היחסים בפנים המדינה, כדי שלא לפגוע בתפקידי הבנין והליכוד הנדרשים. ביטול הזרמים בחינוך והקמת בית־ספר אחיד ברוח תנועת העבודה היה מעורר ריב גדול בישראל, אשר היה מחבל בכושר פעולתה של המדינה בתחומים חיוניים שונים.

אך אין פירוש הדבר, שהממשלה, המייצגת את רצונה של מרבית העם, והאחראית להגשמת החזון הישראלי והסוציאליסטי, רשאית לוותר על החינוך ככלי לבנין המדינה ולהבראת העם

... כי העובדה שהעם אינו נענה לאלתר — אחרי עשרים—שלושים שנה של חינוך מלא פנימית — אינה אמת־המידה, וכל השאלה של הציונות היא עתה רק אם יהיה לציונים עצמם — למחנת החלוצים בעם — כוח לעמוד בפני הנסיין האכזרי ביותר שבפניו עומדת תנועת השחרור...
... אם יהיה לקומץ האנשים העומדים על משמר הציונות הכוח הזה, אוי תעבור גם השעה הזאת, והיום, או מחר, או מחרתיים, נצחוננו בוא יבוא. מפני שאתו — עם החלוץ, לא עם ההמונים הרחוקים ולא עם העובדים את המערכה — רצון האומה וגורלה.